

ДИДАКТИЧЕСКИТЕ ЗАТРУДНЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ – БЪДЕЩИ УЧИТЕЛИ

Иван Г. Иванов /ГПИ – Тумен/

Учителската професия е една от вечните човешки професии, без която е немислимо съвременното общество. От качеството на учителския труд зависи до голяма степен качеството на всички социални структури.

Голямото значение на професионалния педагогически труд определя и интереса към него. През последните години той е силно изразен, както в педагогиката, така и в психологията. Изследванията на проблемите, свързани с труда на учителя засягат най-различни негови аспекти и по същество са солидна база за интензификация на учебно-възпитателния процес.

Съвременната подготовка за учителски труд се извършва във ВУЗ и е няколко степенна. При всички системи за обучение на учители, и у нас, и в чужбина, то завършва със стажанска практика, през която студентите работят като учители в реална ситуация и тренират формираните вече в по-ранните етапи на обучението и формиращи се в момента трудови умения. Затова образно казано стажанската практика се превръща в огледало за проблемите на педагогическото образование.

Най-явна представа за постиженията на студентите през предходните етапи на обучението дава анализът на дидактическите затруднения, които те изпитват през стажанската практика. Същевременно ролята на този анализ е малко по-широка – той е важен и за студентите, обучаващи се за учители, и за тези, които ги обучават във ВУЗ.

Понятието затруднение обикновено не се разглежда в педагогическата литература, особено в по-старата. Понякога се употребява в качеството на спомагателно към други понятия и в различен контекст. От съвременните автори въпросът за наличието и същността на затрудненията на учителя /не на студента/ се разглежда от Н.И.Бузмина, А.Н.Шербаков /3/, С.К.Габански /1/, Т.С.Полякова /2/, Т. Томашевски /4/ и др. Една равносметка показва, че същността на зат-

евлнецнето е в наличието на ситуация, в която не достигат знания, материали или способи за реализация на поставената цел /3,323/. Затруднението може да бъде обективно и субективно по своя произход /Пак там/ и може да се изрази в "депривация" /недостиг на нещо, което е необходимо/, "прехвърляне" /преминаване на границата на физическите или психическите възможности на човека/, "пречки" /наличие на съпротива и външна намеса/, "заплаха" /посегателство върху статуса – материален, морален, социален//Пак там/.

Съществуването на затруднения в педагогическата дейност е обективно предопределено от противоречивата педагогическа действителност. Дидактическото затруднение е субективно отражение на пропеса на обучение в съзнанието на учителя.

При анализа на психологическата същност на дидактическите затруднения се забелязват два подхода – а/. че то е психическо състояние на напрежение, тежест, неусловлетвореност, предизвикано или от самата ситуация или от отношението към нея /класически подход/ и б/. че затруднението може да се изрази освен това и във волева мобилизация и емоционален подем /Т.С.Полякова//2/. Според нас правилен е вторият подход, дори нещо повече – приемаме, че всяко затруднение предизвиква поливалентна емоционална реакция, т.е. не "или-или", както счита Полякова, а "и – и".

Затрудненията в педагогическата дейност едновременно изпълняват три функции – стимулираща, индикаторна и възпираща.

Стимулиращата функция се изразява в предизвикването на активна реакция към ситуацията /когнитивна, емоционална, поведенческа/, която в крайна сметка се оказва условие за овладяване на педагогическото майсторство.

Индикаторната функция се изразява в това, че затрудненията са показател за подготвеността за педагогическа дейност, за реактивността и адаптивността на учителя към променената ситуация.

Възпиращата функция на затрудненията се изразява в това, че те са източник на неусловлетворение от дейността, причина за занижена самооценка, източник на напрежение и психически сривове /Сравни с 2/.

В съдържателен аспект със затрудненията на учителите се занимава А.Ч.Тербаков. Според него най-характерни са трудностите, които те срещат в организацията на възпитателната работа, в целе-

полагането, в конкретизацията на принципите на обучение в дадената ситуация, в вевладяността на конкретните педагогически технологии./3/. Към тях може да се прибавят и диференцираните от В.Ф. Харковская, Р.А. Жданова и В.В. Гулчевская затруднения при избор на методи на обучение – в осъществяването на диагностика на особеностите на учащите се, във формулирането на задачите на конкретния урок и на съответните условия за него, в съотнасянето на методите със задачите на урока, в съчетанието на различни методи и др./1,86/.

Като отчитаме опита на авторите, работили преди нас, всички трудности, които срещат учителят и студентът-стажант в своята педагогическа дейност класифицирахме в пет категории, обхващащи целия процес на обучение:

1. Мотивационно-целели
2. Диагностични
3. Съдържателно-материални
4. Дейностни
5. Контролно-оценъчни.

С изложената постановка беше проведено емпирично изследване на затрудненията, срещани в стажантската практика от студенти от РПИ – Тумен. В извадката бяха включени 78 студенти от IV курс на специалността начална училищна педагогика през учебната 1988/89 г. Методически изследването беше реализирано чрез специално разработен за целта въпросник. В резултат се получи индекс вариращ от 0 до 1, като по-високите стойности на индекса означават и изпитване на по-големи трудности. Вариационният анализ беше направен на основата на факторите успех от следването и удовлетвореност от подготовката по педагогика и психология; по методика; по дисциплините, формиращи учебното съдържание в училище. Разликите между величините бяха проверявани чрез χ^2 – критерия на Стюdent /едностранен тест, $\alpha = 0,05$ /.

Обобщените резултати от изследването показват, че трудностите, които срещат студентите в подготовката си за учителската професия са разнообразни:

ранг	трудности	бал
1	съдържателно-материални	0,480
2	диагностични	0,402
3	контролно-оценъчни	0,384
4	дейностни	0,350
5	мотивационно-целели	0,309

Прави впечатление, че определено най-много проблеми за студентите /а и за учителите/ създава липсата на достатъчно ефективна материална база. И ако решението на този проблем най-често е извън конкретния студент или учител, то вече тревожи фактът, че диагностичните и контролно-оценъчни трудности са толкова много.

По време на своето обучение студентите са и оценявани. Успехът от следването беше приет за фактор, влияещ върху количеството и характера на дидактическите трудности, които студентите изпитват. Хипотезата ни беше, че с нарастването на успеха и трудностите ще намаляват. Резултатът беше неочакван. Оказа се, че най-много трудности в работата си срещат студентите с много добър успех /бал 0,455/ докато между останалите няма статистически значими разлики /бал от 0,346 до 0,360/.

Полобни факти трудно могат да се коментират, особено при не-представителна извадка, но може би причината е самата същност на оценката "много добър" – междинна, означаваща непълнота, незадълбоченост. Оттам и студентите, които я получават са най-често колебаещи се, с неоперационализирани знания.

По същия начин неочакван беше и резултатът от действието на втория фактор – удовлетвореност от подготовката. И двете категории студенти – удовлетворени /0,416/ и неудовлетворени /0,411/ от подготовката си срещат еднакви трудности.

Влиянието на факторите успех и удовлетвореност от подготовката може да се регистрира и на конкретно ниво. Преди да ги анализираме в частност по отношение на различните групи изучавани дисциплини, ще покажем тяхната връзка:

успех по:		удовлетвореност от подготовката в %					
		педагогика и психология		методика		дисциплини св. с уч. съд.	
		да	не	да	не	да	не
педагогика и психология	среден	50	50	100	0	75	25
	добър	40	60	70	30	40	60
	мн. доб. отличен	39	61	67	33	56	44
методика	среден	57	43	72	28	71	29
	добър	67	33	67	33	33	67
	мн. доб. отличен	83	17	33	67	50	50
дисциплини формиращи учебното съдържание	среден	32	68	90	10	64	36
	добър	38	62	60	40	75	25
	мн. доб. отличен	50	50	100	0	100	0
стажантска практика	среден	56	44	70	30	62	38
	добър	41	59	68	32	59	41
	мн. доб. отличен	25	75	100	0	40	60
стажантска практика	среден	50	50	50	50	50	50
	добър	75	25	25	75	75	25
	мн. доб. отличен	26	74	83	17	62	38
		53	47	80	20	53	47

Някои характерни моменти:

Удовлетвореността от подготовката по педагогика и психология обшо взето намалява с увеличаването на успеха от следването, като обшо по-голямата част от студентите са недоволни от нея /51,2%/. Такава тенденция за удовлетвореността от подготовката по методика /71,3% удовлетворени/ и по другите дисциплини, формиращи учебното съдържание /60,2% удовлетворени/ не се забелязва и те се неият значително повече от студентите. Това особено личи при силните студенти, които са и по-взискателни.

Удовлетвореността от подготовката при студентите, срещащи различни дидактически трудности е различна:

дидактически трудности	удовлетвореност от подготовката по:					
	педагогика и психология		методика		дисциплини св. с уч. съд.	
	да	не	да	не	да	не
мотивационно-целеви	0,423	0,340	0,356	0,409	0,340	0,422
диагностични	0,412	0,443	0,455	0,368	0,456	0,390
съдържателно-материални	0,529	0,500	0,517	0,500	0,521	0,500
действи	0,368	0,375	0,393	0,318	0,347	0,380
контролно-оценъчни	0,339	0,454	0,419	0,363	0,391	0,406
с р е д н о	0,441	0,422	0,428	0,391	0,412	0,421

Силни студенти са най-затруднени от липсата на адекватна материална база, и от допълнителната работа, която са принудени да извършват ежедневно по формирането на учебното съдържание за урока. Обща е и силната изразеност на трудностите, свързани с диагностика на развитието и учебните възможности на учениците. Крайно впечатление и това, че недовлетворените от подготовката си студенти срещат повече трудности. Това е логично, но не се отнася за обучението по методика. Там тенденцията е тъкмо обратната и според нас се дължи на свойствената на обучението по методика нормативност и императивност, намаляваща възможностите за творчество и увеличаваща броя на случаите, в които се срещат затруднения.

Интересна динамика имат мотивационно-целевите трудности. Тези по-голямо значение за недовлетворените от подготовката си, но не и от обучението по педагогика и психология. Тук пък по-добрата подготовка по тези дисциплини е свързана с абстрактност и неформирани умения за конкретно целеполагане.

Студентите с различен успех срещат и нееднакви дидактически затруднения:

у с п е х п о:		дидактически затруднения:					
		мотив.- целеви	дейностни	съдърж- матер.	диагно- стични	контр.- оценъчни	- X
педагогика и психология	среден	0,125	0,504	0,437	0,453	0,500	0,4
	добър	0,375	0,475	0,520	0,400	0,575	0,4
	мн. доб.	0,442	0,446	0,556	0,347	0,333	0,4
	отличен	0,357	0,352	0,428	0,355	0,285	0,3
методика	среден	0,083	0,333	0,583	0,410	0,416	0,3
	добър	0,417	0,338	0,345	0,330	0,324	0,3
	мн. доб.	0,420	0,500	0,579	0,375	0,442	0,4
	отличен	0,250	0,437	0,468	0,375	0,280	0,3
дисциплини формиращи учебното съдържание	среден	0,125	0,375	0,500	0,375	0,376	0,3
	добър	0,380	0,277	0,361	0,333	0,389	0,3
	мн. доб.	0,417	0,521	0,603	0,406	0,411	0,4
	отличен	0,250	0,375	0,379	0,240	0,312	0,3
стажантска практика	среден	0,125	0,250	0,500	0,370	0,376	0,3
	добър	0,375	0,312	0,375	0,250	0,375	0,3
	мн. доб.	0,422	0,468	0,547	0,412	0,353	0,4
	отличен	0,368	0,476	0,528	0,354	0,383	0,4

Като общо правило с увеличаването на успеха по педагогика и психология срещаните дидактически затруднения намаляват и то като трайна тенденция за всички пет категории. В общи линии се запазва приблизително едно и също ранжиране в съдържателен план /по изразеност/: съдържателно-материални; диагностични; мотивационно-целеви; дейностни; контролно-оценъчни.

Освен характерните и вече отбелязани затруднения бяха регистрирани вариации, свързани с нарастването на успеха по методика и по дисциплините, формиращи учебното съдържание при студентите с много добър успех. И в двата случая между тях и останалите съществува статистически значима разлика. В съдържателен план тя е най-силна по отношение на съдържателно-материалните, диагностични и контролно-оценъчни затруднения /за обучението по методика/ и в съдържателно-материалните, диагностични и дейностни трудности /за обучението по дисциплините, формиращи учебното съдържание/, където подготовката на студентите им създава най-големи проблеми.

По подобен начин варират затрудненията на студентите и според успеха им в стажантската практика, където определено най-много затруднения срещат студентите с по-висок успех /отличен и мн. добър и това лесно може да се обясни с по-голямата им вискателност и професионализъм, с максимализма им. И при тях доминират силно съдържателно-материалните, диагностични и контролно-оценъчни затруд-

нения, и тук като цяло най-много трудности срещат студентите с мн. добър успех, съчетаващи от една страна висока самооценка, претензии и желание за работа и от друга имащи пропуски в подготовката. Въпреки, че за по-слабите студенти тези пропуски са повече, те не се съчетават с такава висока самооценка, оттам и самите дидактически затруднения се осъзнават по-слабо като такива и удовлетворението от подготовката е силно.

Изследването ни води към някои по-обща изводи:

1. Основната причина за дидактическите затруднения на студентите е липсата на конкретност при педагогическото образование, изразяваща се в диспропорция между психолого-педагогическата, методическа и специална подготовка. Психолого-педагогическата подготовка трябва да стане по-приложна и да формира конкретни умения, методическата - да се отърси от своята нормативност и императивност, а специалната - да засили своята оперативност.

2. Най-много затруднения на студентите са свързани с материалната база и с определянето на учебното съдържание за всеки урок. За това има съществени външни причини - слабости на учебната документация и на базата въобще, но има и вътрешни причини - слабости на обучението по специалните предмети и по методика.

3. Значителни затруднения срещат студентите и в своята диагностична и контролно-оценъчна дейност, подготовката за която и в съдържателен, и в процесуален план е пренебрегната и непълноценна, при това и в обучението по педагогика и психология, и по методика. Съответната празнина в учебните планове за педагогическите специалности може да се запълни със спецкурсове.

4. И успехът от следването, и удовлетвореността от подготовката влияят върху количеството и характера на изпитванията от студентите трудности. В това отношение се срещат значителни вариации.

5. Особена категория студенти са тези с мн. добър успех, които имат най-много и най-разнообразни дидактически затруднения и с които трябва да се работи допълнително по време на практическите занятия и стажанската практика.

6. Гялоствата педагогическа подготовка на студентите трябва да води към осъзнаване, самостоятелно регистриране и преодоляване на затрудненията в педагогическата дейност. Трябва така да се орга-

низира учебния процес във РУЗ, особено практическите занятия, че студентите да се поставят в реални ситуации на дидактическо затруднение с цел стимулиране на развитието им като учители.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Выбор методов обучения в средней школе. Под ред. В.И. Габанского. М., 1981.
2. Голякова, Т.С. Дидактические затруднения учителей и пути их преодоления. - Сов. педагогика, 1980, №2.
3. Психология труда и личности учителя. Под ред. А.И. Шербакова. Л., 1976.
4. *Окоп, W. Słownik pedagogiczny. W. 1987.*

Приложение

Експресник за изследване на дидактическите затруднения на студентите

ПРЕЗ СТАЖАНТСКАТА ПРАКТИКА МИ ГИ Е ТРУДНО . . .		ШИ КО ГА	ПО НЯ КО ГА	ВИ НА ГИ
01	. . . определянето на целите и задачите на урока.			
02	. . . установяването на общото ниво на обученост и възпитаност.			
03	. . . определянето на необходимото за урока учебно съдържание			
04	. . . практическата реализация на урочния замисъл.			
05	. . . оценката на постиженията на учениците.			
06	. . . създаването на необходимия за урока мотивационно-емоционален фон.			
07	. . . изучаването на индивидуалните особености на учениците.			
08	. . . подготовката на необходимите дидактически средства и материали.			
09	. . . импровизираната реакция при промяна на ситуацията в урока.			
10	. . . контролът на изпълнението на задачите в урока.			